

zdenko balog

modne slike u zagrebačkoj »luni«

počeci modne žurnalistike
u hrvatskoj

Razmotrit ćemo jedno važno poglavlje iz povijesti vizuelnih komunikacija u Hrvatskoj, prve početke modne žurnalistike. Riječ je o pariskim modnim sličicama, koje zagrebačka »Luna« objavljuje posredstvom Beča i Pešte. Iako to nisu posebno originalna i inventivna djela (što bi u tom mediju bilo i nemoguće), bit će to veoma zanimljivo poglavlje za našu kulturu i umjetnost, pa i u kontekstu evropskih zbivanja.

U prvoj polovici prošlog stoljeća, kad u svijetu bilježimo već veoma živu modnu propagandu i razvijenu difuziju pariskih modnih slika, područje Hrvatske još nema vlastitih izdanja te vrste. Hrvatska, tada pokrajina Monarhije, za svoje je potrebe bila podjednako pokrivena izdanjima iz metropola, Beča i Pešte, a povremeno pristižu i lajpciška i pariska izdanja¹. U tim godinama, kao uostalom još dugo kasnije, sva je moda i modna žurnalistika u znaku Pariza. Tek jaki centri poput Beča i Londona uspijevaju u nekim razdobljima ostvariti autonomiju naspram Pariza, ili čak proširiti vlastitu utjecajnu sferu. Ipak, vlast Pariza bila je gotovo apsolutna. Biti sličan Parizu, prenositi što brže i što točnije pariske modne slike, pozivati se u vlastitim izvještajima na Pariz, bilo je pitanje reputacije i uvjet stjecanja povjerenja publike².

Prva vlastita izdanja javljaju se u Hrvatskoj u toku četrdesetih godina. Kao što je bilo uobičajeno, u početku su to zabavni prilozi ili podlisci dnevnih političkih novina. Čini se da na tom području primat pripada zagrebačkim novinama »Croatia«. U tom se izdanju, naime, od početka 1840. kao mjesečni prilog javlja »Der Courier für Damen, Nachrichten aus dem Be-

¹ Posebno su popularne novine »Allgemeine wiener Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literature, Mode und geselligen Leben« (Opće bečke kazališne novine i originalni list za umjetnost, književnost, modu i društveni život) koje od 1831. godine redovno donose modne slike. Propagandu i uvjete pretplate za »Theaterzeitung...« češće objavljuju zagrebački »Agramer Zeitung« i karlovački »Der Pilger«, a u »Pilgeru« je također objavljivana pretplata za peštanski »Der Spiegel« koji donosi pariske modne slike.

² Pogledajmo samo neke primjere: »Schnellpost für Mode«, Leipzig, od 1832. objavljuje: »Drei Wochen frühere Ausgabe der neuesten pariser Mode als in anderen deutschen Modenjournalen« (tri tjedna ranije izdanje najnovije pariske mode od ostalih njemačkih modnih žurnala); »Der Spiegel«, Pešta, 19. XII 1843: »Wir liefern heute wieder ein dem pariser Originale vollkommen gleiches Modenbild, und versprechen im künftigen Jahre, wo nicht alle, doch die meisten unserer Modenbilder in gleicher Eleganz und gleich vollendeter Ausführung zu bringen« (danas opet donosimo jednu pariskom originalu savršeno jednaku modnu sliku, i obećajemo u narednoj godini, ako ne sve, barem većinu naših modnih slika donijeti u istoj eleganciji i jednako temeljite izvedbe); sami naslovi modnih magazina i modnih izdanja nastoje zvučati francuski, ili bar dvojezično: »Der Spiegel — La Miroir«, »Der Courier für Damen«, »Schnellpost für Moden — Le Voleur« itd.

reiche der Literatur, Kunst, Musik, Mode, des Theaters und geselligen Lebens aus alle vier Weltgegenden — gratis Beilage zur Croatia« (Kurir za dame, vijesti iz područja književnosti, umjetnosti, glazbe, mode, kazališta i društvenog života sa svih četiriju strana svijeta — besplatan prilog Croatije). Za tim dugim naslovom i vinjeticom s puttom u sredini slijedi mali neilustrirani prilog od četiri lista malog formata. Tu su naredane kratke vijesti iz evropskih centara društvenog i kulturnog života. Naravno, najviše se piše o kazalištu, repertoaru velikih opernih kuća... O modi ima raznih vijesti; doznajemo da je najnoviji modni krik sezone »Taglioni«, doznajemo kakva je nova muška moda, a doznajemo još i neke druge modne zanimljivosti, npr. da pariske ljepotice sve više puše, i to ne više kao nekad, samo u salonima, nego sve smionije, čak i na promenadi, na šetnji kočijom. Gotovo svi modni izvještaji u »Courieru« počinju: »Man schreibt aus Paris...« (pišu nam iz Pariza...).³ »Der Courier« izlazi pola godine (6 brojeva), a nakon toga s jednakim sadržajem na zadnjoj stranici »Croatije« izlazi »Feuilleton« — sve isto, samo kraće nego u »Courieru«. Vi-

3 Drugom broju »Couriera« dugujemo i ovu zanimljivu ocjenu suvremene mode: »Mann kann sich auf der Bühne fast gar nicht mehr verkleiden, weil in der heutigen weiblichen Tracht alle mögliche Kostüme spucken. Welche Zeit auch die Schauspielerinnen durch ihren Anzug repräsentieren mag, es sieht immer

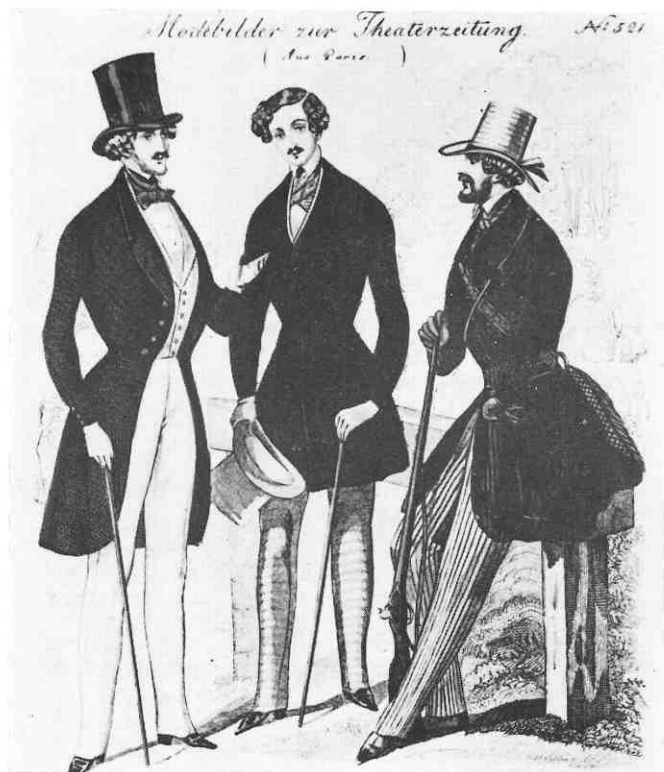
jesti o modi izlaze još u toku 1841. godine, a već iduće godine izostaju. Taj skromni pothvat ipak stoji na početku naše modne periodike. Ubrzo će ga slijediti mnogo poduzetniji pokušaji. No do uspostavljanja kontinuirane vlastite modne žurnalistike proći će još gotovo pola stoljeća.

Istih godina, od 1842, u Karlovcu izlazi »Der Pilger«, kulturno-poslovni list koji će u toku izlaženja mijenjati i redakciju i naslov.⁴ Već od 1842. »Der Pilger« donosi povremeno kratke modne izvještaje, bez namjere da sustavnije prati i informira, uglavnom u obliku povremenih zanimljivosti iz aktualne mode, ali i iz historije mode. Međutim, u broju 64 od 10. VIII 1844. pojavljuje se jedna nejasna vijest: »Modenbild Nr. 1 — Mancherlei unvorgesehnt Umstände verhinderten das Erscheinen der Modenbilder, das von nun an jedoch

aus, als hätte sie eine Tagesmode herbeigezogen, so woll alten Krams ist das Kostüm der frischen Gegenvart.« (Na pozornici se gotovo više ne možete preodjenuti, jer u današnjoj ženskoj odjeći proviruju svi mogući kostimi. Ma koje vrijeme da glumica nastoji pokazati svojom odjećom, uvijek ispadne kao da je odjevena po novoj modi, toliko stare krame ima u sebi najnoviji kostim.)

4 Od 1842. do 1844. uređuje ga J. N. Prettner, a 1845. F. C. Schall. Najprije se zove »Der Pilger — Organ für vaterländische Interesse, Kunst und Industrie« (organ za domovinske interese, umjetnost i industriju), a od 1844. »Der Pilger — Commerzielle-belletristische Zeitschrift« (poslovno-literarni časopis).

regelmässig erfolgen wird. Ein ausführliches Modenbericht im nächsten Blatte.« (Mnoge nepredviđene okolnosti spriječile su izlaženje modnih slika, koje će se od sada redovno pojavljivati. Iscrpan modni izvještaj u narednom broju.) U daljnjim brojevima, međutim, nema ništa ni od slika, a ni od najavljenih izvještaja, a također nikakvog objašnjenja redakcije. Stoga moramo pretpostaviti ili da je riječ o neodgovornom ponašanju redakcije, ili da su se slike možda i pojavljivale, ali da u sačuvanom primjerku (u NSBZ) nedostaju. No to je zapravo manje značajno, jer su upravo 1844. godine jedne druge novine pokrenule modni prilog koji će biti glavna tema naših razmatranja.

Popularne zagrebačke novine »Agramer Zeitung« uz redovit aktualni i politički sadržaj objavljuju i različite priloge. Tu je kulturno-zabavni prilog »Luna-Beiblatt zur Agramer politischen Zeitung«, pa poslovni oglasnik »Intelligenzblatt«. U posljednjim brojevima 1843. »Agramer Zeitung« obavještava čitatelje, a posebno čitateljice, da će od prvog broja iduće godine uz »Lunu« biti priložene modne slike u boji, te da se na slike treba posebno pretplatiti, da se može pretplatiti na godinu, semestar ili kvartal. Slike zaista počinju redovito pristizati, i to počevši od 6. I 1844, te taj datum možemo uzeti kao važan dan u povijesti naše modne periodike. Više puta u toku godine, već u razdoblju dok slike izlaze, redakcija ponavlja uvjete pretplate, te zakašnjelim pretplatnicima nudi naknad-

no sve već izišle slike. Modne su slike redovito objavljivane pet godina, do pred kraj 1848, kad iz raznih razloga počinju izostajati.⁵ Naredne godine još su porasle teškoće u pribavljanju modnih slika, pa se one pojavljuju tek kratko vrijeme, i to je ujedno kraj priloga »Lune« s pariskim modnim slikama.⁶

5

Do 7. X izlaze redovito, i to 40 slika. A 14. X: »Die Modernbilder für diese Nummer sind, wahrscheinlich aus Ursache der Cernirung Wiens, nicht angekommen. Die p. t. Pränummeranten werden deshalb ersucht, das Ausbleiben derselben zu entschuldigen; sollten dieselben aber später anlangen, werden sie nachgetragen werden.« (Modne slike za ovaj broj nisu pristigle, vjerojatno zbog opsade Beča. Cijenjene pretplatnike molimo da to uvažavaju; dođu li slike naknadno, bit će isporučene.) U narednom broju zaista izlaze dvije modne slike, te ponovo redovito pristizu, ali samo do 18. XI, kada: »Die Modenbilder sind der gesperrten Kommunikation wegen ausgeblieben.« (Modne su slike izostale zbog zatvorenih komunikacija.) S istim objašnjenjem izostaju do kraja godine, izuzevši 16. XII, kada izlaze dvije modne slike.

6

Sve do 24. III slike uopće ne izlaze, a ni objašnjenja za njihov izostanak. Tada se pojavljuju dvije slike i objašnjenje: »Nachdem die angezeigten slawischen Trachtenbilder wieder verhoffen viel zu selten erscheinen, so werden von nun an regelmässig (eine allfällige Sperrung der Posten ausgenommen) jeden Samstag die von früher bekanten pariser Modenbilder ausgegeben.« (Budući da se opet čini da će oglašene slike slavenskih nošnji stizati sve rjeđe, od sada ćemo redovito (osim u slučaju opće blokade pošte) svake subote izdavati od ranije poznate pariske modne slike.) Međutim, izdavači su svoje obe-

Kao što je u ono doba uobičajeno, i »Luna« je svojim modnim slikama nastojala što jače naglasiti direktnu povezanost s Parizom. Iako ne znamo iz kojeg je pariskog žurnala prenosila svoje priloge,⁷ ipak imamo dovoljno podataka da približno rekonstruiramo put kojim su te slike došle do Zagreba. Od istog pariskog žurnala kupovali su modne slike peštanski »Der Spiegel« i lajpciški »Allgemeine Modenzeitung«. No dok je »Der Spiegel« te slike veoma izravno i precizno precrtavao, lajpciške novine prenose pariske predloške veoma umanjene, uklopljene u veće grupe modela, koji su nesumnjivo preneseni iz raznih pariskih žur-

čanje mogli držati tek nešto više od mjesec dana, jer slike izlaze samo do 5. V, a već 12. V slika izostaje bez objašnjenja. Nakon toga slike se više ne pojavljuju.

⁷ U to doba nije bilo uobičajeno davati točnije podatke o izvoru, pa zato ne doznajemo iz kojeg su pariskog žurnala prenošene slike. Značajnija suvremena izdanja u Parizu jesu: »Le Follet«, »Journal des demoiselles«, »Révue des modes«, te internacionalno izdanje »L'Iris«.

⁸ U jednom novom izdanju (»A history of fashion«, Orbis publ. London reprinted 1983) reproducirana je, kao pariska, modna slika triju muškaraca, identična onoj koju je, posredstvom Pešte, objavila zagrebačka »Luna« 8. I 1845. Na žalost, u knjizi nije navedeno ime pariskog žurnala, no ovdje je bitno naglasiti da su pariske slike prenošene veoma točno u peštanskom izdanju dok ih lajpciški »Allgemeine Modenzeitung« prenosi izmijenjene.

nala.⁸ Lajpciški nakladnici nisu bili odviše pedantni da bi nam ostavili više podataka uz svoje slike, nego su se zadovoljavali time da se jednostavno pozovu na parisko porijeklo slika. Nešto su nam više ostavili peštanski izdavači, naime, uz svaku je sliku napomenuto kojeg je datuma objavljena u Parizu. Oni su zaista s ponosom mogli istaknuti svoju ekspeditivnost, jer npr. slika koja je u Parizu objavljena 5. XII 1843. već 19. XII iste godine izlazi u Pešti. Za »Der Spiegel« gravirala su tih godina dva autora, Perlaska i Sürch. Slike su izvedene tehnikom bakroreza i nadoreza, naknadno obojenih akvarelom.⁹ Iste slike koje su potkraj 1843. i u toku 1844. godine izlazile u Pešti, s malim se zakasnjem pojavljuju u »Luni«. Pogledajmo neke primjere: U Parizu je u jednom žurnalu 5. XII 1843. objavljena modna slika dviju žena, jedne iz profila, a druge s prednje strane. Tu sliku vjerno prenosi »Der Spiegel« već dva tjedna kasnije, 19. XII 1843, a izводи je D. Perlaska. U peštanskom se magazinu slika pojavljuje s preciznom naznakom »Modes de Paris — LE MIROIR«. Ista se grupa (ali uklopljena u jednu

⁹ O autoru Sürchu nemamo podataka, a za gravera Dominika Perlasku dobivamo različite podatke: »Allgemeine Lexikon der bildene Künstler«, Thieme-Becker, piše da je Perlaska porijeklom Talijan, da je rođen u Beču, a umro u Budimpešti 1846; »Biographisches Lexikon«, Würzburg, piše da je rođen u Madarskoj, da 1838. sudjeluje u »Serbskim novinama«, kasnije sam pokreće neka izdanja za koja gravira ilustracije.

veću, od pet žena, i u nešto smanjenim dimenzijama) pojavljuje u prvom broju lajpciškog »Allgemeine Modenzeitunga« 1844. godine. U »Luni« br. 4 od 13. I 1844. bit će pretiskana identična slika koja je 25 dana ranije objavljena u Mađarskoj. S nešto većim zakašnjenjem »Luna« donosi sliku koja je u Parizu izašla 8. X 1843, a u Pešti je prenesena 21. X 1843. Tu sliku »Luna« donosi tek 30. III 1844, dakle s više od pet mjeseci zakašnjenja. Zanimljiva je također i grupa karnevalskih kostima koje »Luna« donosi u br. 8 od 27. I 1844. Dvije rokoko-maske, možda preuzete iz kostimografije »Figarove svadbe«, pojavljuju se istodobno i u Leipzigu, ali uklopljene u grupu suvremenih, svakodnevnih kostima. Ovdje je prilika da zajedno vidimo historijski (vjerno izveden) rokoko-kostim i njegovu interpretaciju u 19. stoljeću. Tako je čitave 1844. godine »Luna« posredstvom peštanskog »Spiegela« donosila pariske modne sličice, uključujući se u razgranatu korespondenciju, u istu mrežu u koju je već uključen Leipzig i tko zna koliko još sudionika. Peštanski »Der Spiegel« u 1845. ne objavljuje modne priloge, bar ne one klasičnog tipa.¹⁰ A kako »Luna« i

dalje donosi pariske modne slike, moramo zaključiti da je u međuvremenu samo promijenila posrednika.¹¹ Slike u zagrebačkoj »Luni« tipične su i ni po čemu različite od srodnih suvremenih izdanja. Po mnogim svojstvima mogli bismo modne slike tog vremena nazvati stereotipnima.¹² Slike prije pronalaska i praktične primjene fotografije bile su rađene rutinski, primjenom ponavljanih modela i grupa, ograničenog broja tipova i poza. Također je sumarno tretirana pozadina; jedino što je iscrtano sa svom pažnjom i nastojanjem da bude što atraktivnije jest kostim, pravi protagonist tih slika. Modni žurnal prve polovice 19. stoljeća, razdoblja bidermajera i građanskog rokoka, bio je veoma jednostavan: svešćić od 10—20 stranica kao prilog nekih dnevnih novina ili kao samostalno izdanje, i uz to modna slika, tiskana na posebnom papiru i redovito kolorirana. Tekst je žurnala popularan, kulturno-

¹⁰ U jednoj reklamiranoj »Der Pilger« objavljuje da će peštanski »Der Spiegel« donositi jedinstvene modne priloge. Umjesto modnih slika, naime, svaki će pretplatnik-ca na početku godine dobiti nekakvu lutku na koju će sam moći navlačiti papirnate haljine koje će pristizati u toku godine kao prilog žurnalu.

¹¹ Novog »Luninog« posrednika vjerojatno treba tražiti u bečkom »Theaterzeitungu«, a to stoga što su to najzapaženije novine koje u Monarhiji objavljuju pariske modne slike. Budući da je sačuvani primjerak (u NSBZ) veoma manjkav, posebno što se tiče priloženih slika, možemo samo nagađati. Jedino što pouzdano znamo jest da su slike dobavljane upravo posredstvom Beča, v. bilj. 5.

¹² Pitanje stereotipa modnih slika, upravo na primjeru »Luninih« priloga, razradio je Z. Maković (»Uloga stereotipa u popularnoj slici«, Život umjetnosti 36, Zagreb 1983); on ističe kako prevladavaju tipični položaji glava, držanje ruku itd.

-zabavnog karaktera: romani u nastavcima, popularna znanost i prosvjeta, putopisi, izvještaji iz kazališnih repertoara, dvorski život, praktični savjeti, šale i kratki komentari uz modne slike. Takav oblik modnog žurnala razvio se u Francuskoj u razdoblju ampira.¹³ Veću promjenu od samih žurnala pretrpjele su između ampira i bidermajera modne slike. Svjetle, konturno iscrtane i sa zanemarivom pozadinom, ampirske sličice potpuno odgovaraju elegantnim antikizirajućim ravnim bijelim haljinama. Kako se mijenjala moda, tako su i slike u toku dvadesetih i tridesetih godina pomalo postajale drukčije, da do četrdesetih više ništa ne ostane od lakoće i elegancije ampira. Slike su opterećene detaljima, sadržajno razrađenom pozadinom, namještanjem, likovi (manekeni) uvijek su u nekoj namještenoj akciji: šetnja promenadom, čaj u salonu, jahanje... Te slike ponešto podsjećaju na kazališne prizore u realističkoj scenografiji.¹⁴ Takva će modna slika trajati čitavu drugu polovicu stoljeća, te će s modnom smje-

nom dobiti opet nove likovne elemente, elemente razvijenog historizma. Ali, istodobno će početi razvoj jednog novog tipa časopisa, po obliku potpuno različitog. Riječ je o ilustriranoj obiteljskoj reviji, koja se širi prvenstveno po zemljama srednje Evrope.¹⁵ Isprva su to revije šarenog sadržaja, a tek će se s vremenom, kao podvrsta, izdvojiti specijalizirana modna revija, ali to prelazi okvir ovog razmatranja.

Drugi važan element koji o slučaju »Lune« treba posebno naglasiti jest specifičnost naše, hrvatske situacije, odnosno kulturno-politički kontekst u kojemu se prvi put kod nas objavljuju pariske modne slike. Poznato je da su to godine ilirskog preporoda, ali je manje poznato da su ilirci uza svoje poznate težnje željeli ostvariti narodnu modu koja bi bila alternativa pariskoj i bečkoj.¹⁶ Tako se baš 1844. godine, kada »Luna« nastupa sa svojim pariskim slikama, javlja jedno izdanje na hrvatskom jeziku, almanah »Iskra«, u ko-

13 Najzapaženiji žurnal pariskog ampira jest »Journal des dames et des modes« (1796—1831), a po Evropi se pokreće mnogo kvalitetnih izdanja: u Weimaru »Journal des Luxus und der Mode« u 1786, u Londonu »The gallery of fashion« (1790—1822), a u Beču »Wiener Modenjournal« (početak 19. st.).

14 Uz prije navedena izdanja iz Pariza i Leipziga oko polovice stoljeća izlaze u Beču »Wiener Elegante«, u Londonu »The lady's magazine« i »La belle assamblée«, u Firenci »La moda« ...

15 Na prvom mjestu lajpciški »Illustrierte Zeitung« (1843—1943), a zatim slijede »Der Bazar«, također u Leipzigu od 1855, »Die illustrierte Welt«, Stuttgart, od 1852, te naš veoma rani i ambiciozni pothvat »Esseker allgemeine illustrierte Zeitung«, Osijek 1869.

16 O ilirskoj modnoj alternativu više: Z. Balog, »Ilirizam i moda«, »Likum« O, Zagreb 1982.

jemu su osim pjesmica i kraćih tekstova reproducirane i neke slike. Nas posebno zanimaju dvije, »Horvatski častnik u službenom odelu« i »Horvatska gospođa s kćercom u narodnom odelu«. Obje prikazuju nošnje koje su u ilirskom duhu smatrane uzorom vrline i valjanom alternativom evropskoj modi. Tih godina zaostřava se sukob između pristalica narodnjačke nošnje i njihovih protivnika.¹⁷ Zaista bi bilo zanimljivo vidjeti kakve su nacionalne alternative evropskoj modi

17

Veoma je karakterističan i opširan opis kostima s praišvedbe prve hrvatske opere »Ljubav i zloba« V. Lisinskoga. Opis je objavljen u »Danici« br. 15 od 11. IV 1846, a ovdje citiram odlomke koji se odnose na kostime: Odeło je bilo po slikah narodne nošnje točno naćinjeno, velelepno, sjajno. Svaki koji je imao priliku viditi dalmatinske poluiztoćne nošnje, može si misliti kakav su utisak ućiniti morale umćtno polćpšane i iz finog sukna priredene... tako gotovo uzhićišće ih odore vojnikah i hajdukah, od kojih parvi nosiahu dugaćke šeržanske carvene kape, jećerme iste boje sa svćtlimi dugmeti, kojima su sasvim posijane bile, uzke gajtanom urešene hlaće stranom bćle, stranom pako modre boje, bogato urešene mestve ili kopice, fino spletene carvene opanke i surine od ugašene boje, srebarnim varpcami urešene... Samo onaj, koji pozna vitki vilinski stas i oble umiljate slike naših zagrebaćkih ljepoticaćh može si predstaviti kako ih ćarobno odćvahu nabrane, stranom bćle, stranom pako svćtlomodre seoske suknje i carveni, busom cvatućeg cvćta nakitjeni parsluci, koji virahu izpod kratkih, tesnih, tamnomodrićh korzetah od kadife, koji biahu zlatnimi pervazi prošiveni i urešeni; osobitu draćest pako davahu njihovim milim, izraza punim licem carvene darzne kapice. Nakoliko je ta nošnja ukusnija od sakatih proizvodaćh parićkih i bećkih krojaćah, koje

nudili drugi narodi, jer je nesumnjivo da su takve pojave postojale.

Iz tog razdoblja, kad još nije bilo fotografije, imamo malo neposrednih dokumenata o životu i izgledu ulica našega grada. Za nas je, napokon, važno nać i onu vezu koja osmišljava modnu žurnalistiku, vezu između modnog žurnala i modnog života, koliko se zaista nosilo ono što se propagiralo kao moderno. U tu svrhu ponajprije će nam poslućiti portreti: oni su najbrojniji i najpogodniji, jer prikazuju birane kostime. Bogaće zbirke naših muzeja (Muzej grada Zagreba, Muzej za umjetnost i obrt, Povijesni muzej Hrvatske, Moderna galerija) nedvojbeno svjedoće o veoma intenzivnom modnom životu, i to jednako o parisko-bećkoj, dakle u »Luni« propagiranoj, alternativni, kao i o ilirskoj modi. Iako prućaju manje biranićh kostima nego portreti, nama su jednako vaćne — a moćda i neposredniji odraz života — malobrojne ilustracije ulićnog života tih godina. Najprije, tu je grafika iz 1842. »Instalacija bana Hallera« sa šarenim mnoštvom u kojem jednako prepoznajemo muškarce odjevene po evropskoj modi kao i one u ilirskim odorama, žene u ilirskim odorama »na narodnu« i žene u pravim narodnim nošnjama, a tu su, naravno, i ćasnici u svojem svećanom ruhu.

današnji dan uparkos zdravom razumu oboćava tako nazvani izobrazeni svćt!»

Kostimi su iscrtani veoma pažljivo i s interesom, te je ova grafika najpotpuniji dokument o uličnom životu tih godina. Spomenimo k tome i grafiku iz istih godina, autora Juliusa Hühna, koja prikazuje dnevni život na Harmici. I tu vidimo i vojnih uniformi i narodnih nošnji, ali i pomodnih pariskih kostima.

Modne slike u zagrebačkoj »Luni«, osim što su zanimljive za društveni život naše metropole, prilika su i za kratak razgovor o izgledu modnih sličica prve polovice 19. stoljeća, o načinu distribuiranja dragocjenih pariskih originala. Posebno je zanimljivo osjetiti položaj Hrvatske kao provincije u Monarhiji u širenju i primanju pariske mode, a i način na koji se u Hrvatskoj pojavljuje ilirska moda, kao alternativa pariskoj.

Prilog: Moda u Evropi i Hrvatskoj 1840-tih godina

Ženska moda: Nakon tridesetih godina, nakon žive i šarene mode, bidermajerskog »pješanog sata« s lepršavim širokim skutovima i isto tako širokim rukavima, dolazi mnogo mirniji i ozbiljniji stil odijevanja. Skutovi, sve širi i širi, padaju teško do zemlje, tako da se noge ne mogu više vidjeti ni pri hodu. Ramena i rukavi gube impozantne dimenzije prošlih sezona. Suknje se slažu jedna preko druge da bi se postigla željena širina, i zbog toga postaju preteške pa se ponovo, treći put u povijesti ženske mode, poseže za košarastom konstrukcijom koja nosi skutove haljine i olakšava kretanje. Epoha je krinolina započela. Koliko širom i raskošnijom postaje haljina ispod struka, toliko je u gornjem dijelu sve neznatnija. Rukavi su uski, dekolte zatvoren, a od raskošnog šešira ostaje samo mala kapica, povezana pod bradom, s uskim čipkastim rubom. Kad se tome dodaju još šalovi ili pelerine koji u hladnije doba nadomještaju kapute, dobiva se sumarna čunjasta kontura koju suvremenici nazivaju »kontura čajnika«. Omiljeni su volani, posebno na rubu skuta, mašnice, čipke i umjetno cvijeće. Sportski, jahaći kostimi, tzv. »amazone«, bili su po formi gotovo jednaki, nešto užih skutova, crni ili tamni, a uz njih su redovito išli muški cilindri. Nešto življa i ukrašenija bila je večernja toaleta, frizure su ukrašene umjetnim cvijećem, dopuštaju se široki, ravno od-

rezani dekoltei koji otkrivaju ramena. Francuska carica Eugenija, prva dama evropske mode, bila je ponosna na svoja lijepo građena ramena, te je osobno forsirala takav izgled svečanih haljina. Na večernjim su haljinama bili posebno brojni volani; zabilježeno je da se carica Eugenija pojavila na jednom balu u haljini s više od stotinu volana. Za večernje haljine dopuštaju se šarene boje, pastelne, a za djevojke, naravno, isključivo bijela, dok po danu šarenilo zamjenjuje uska skala tamnih boja, tamnozelene, tamnoplave, smeđe i sive. Obavezni su dodaci: lepeze, čipkasti rupci, rukavice i suncobrani.

Muška moda: Gotovo uniformno, muška se moda tog doba sastoji od dugih hlača, fraka i cilindra. Hlače, uske s vrpcom koja se podvlači ispod cipele, bile su obično svjetlije, često s prugastim ili kariranim uzorkom. Struk je uzak (u to doba korzet je u muškoj modi uobičajen jednako kao i u ženskoj), prsluk je često u boji hlača, ima mali izrez kroz koji se vidi čipkasti ovratnik košulje. Košulja se kopča tijesno oko vrata, a nose se i marame. Frak ima široke reve-re, krojen je usko na struk, a skut se širi i pada do oko pedalj iznad koljena. Frak je najčešće crn, pa tvori cjelinu s crnim cilindrom. Cilindri su visoki, sjajni

i uskih oboda. Obavezan je štap: nošenje štapa bilo je vanjski znak da je dječak odrastao, da je primljen u svijet muškaraca. Brkovi i male bradice bili su uobičajeni, ali ne i obavezni. U ljetno doba nosila se svjetlija odjeća, niski svijetli šeširi širokih oboda zamjenjuju cilindre. Jahačoj odjeći pripadaju uske jahaće hlače, gotovo do koljena uvučene u čizme.

Ilirska moda: Muškarci nose uske hlače, uglavnom plave boje, i prsluk koji je otvoreniji, te otkriva bijelu košulju. Kaput je svijetao, bijel ili siv, na rubovima karakteristično ukrašen »gajtanima«, izrađen od »filca«. Taj kaput, tzv. »surka«, preuzet je iz časnike odore, te će postati jedan od glavnih atributa narodnjačke odjeće. Omiljeni su ukrašeni kožni remeni, nose se svečane sablje, a česti su i crveni jahački plaševi. Osim surke, važan je atribut iliraca seržanska crvenkapa, duga meka kapa koja se navlači na glavu i pada na stranu. Ženske haljine imaju nešto uže skutove od evropskih, slične male kapice sa čipkom i suncobrane. Karakteristični su kaputi (u evropskoj ženskoj modi potpuno neuobičajeni) koji su slični muškim »surkama«, prerezanih rukava i skutova, također bogato ukrašeni »gajtanima«.